

УДК 336.77

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-278-1-41

ЛАРІОНОВА К. Л., ДОНЧЕНКО Т. В.

Хмельницький національний університет

АНАЛІЗ ТА ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКІВ УКРАЇНИ

Авторами проаналізовано різні підходи до визначення сутності кредитних ризиків, визначено причини їх виникнення та шляхи усунення. За результатами аналізу великого масиву статистичного матеріалу визначено тенденцію до зростання останніми роками в Україні кількості проблемних позик у кредитних портфелях більшості банків, що підвищує ризик скорочення їх ресурсного потенціалу та погіршення якості кредитного портфеля. На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що рівень кредитного ризику вітчизняного банківського сектору є надзвичайно високим та негативно впливає на стабільність функціонування усїєї банківської системи та економіки країни в цілому.

Ключові слова: кредитний ризик, банківська установа, кредит, кредитний портфель.

LARIONOVA K., DONCHENKO T.

Khmelnitskyi National University

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF CREDIT RISK OF BANKS OF UKRAINE

The negative consequences of the financial crisis, political instability, which significantly weakened the banking system of Ukraine, revealed the unwillingness of most banking institutions to promptly and adequately adjust credit policy to find the optimal balance between customer needs for credit resources, lending risks, liquidity requirements, collateral requirements credit funds of business entities with real assets, etc. The processes of internationalization and globalization in the financial market exacerbate the need to reassess the role and place of credit risk management of banking institutions in the overall system of ensuring their financial stability. At the same time, banks currently incur significant losses in the absence of effective risk management systems that would identify, quantify risk, continuously monitor and control risk using modern tools based on early warning systems. Despite the measures taken by banks to reduce credit risk in their activities, the problem of improving the quality of loan portfolios of domestic banks remains unresolved, which hinders lending to the economy and negatively affects the efficiency and stability of banking in the context of profitability, liquidity, reliability (risk minimization) and development on an innovative basis. This necessitates a reassessment of theoretical and methodological approaches to credit risk management to implement the strategic and tactical goals of ensuring the financial stability of both the individual banking institution and the banking system as a whole.

The authors analyze different approaches to determining the nature of credit risks, the reasons of their occurrence and ways of elimination are defined. According to the results of the analysis of a large array of statistical material, the number of problem loans in the loan portfolios of most banks in Ukraine has been increasing in recent years, which increases the risk of reducing their resource potential and deteriorating loan portfolios. Based on the study, it can be argued that the level of credit risk of the domestic banking sector is extremely high and negatively affects the stability of the entire banking system and the economy as a whole. The reasons for this situation in the domestic banking system are various, including economic crises, low solvency, high real interest rates on loans that not every borrower can handle, high credit risk, which requires banks to form additional reserves for such loans, and this in turn reduces the equity of banks. Thus, banks should be more active in resolving problem loans, using debt restructuring and write-off mechanisms and other methods of credit risk optimization. The article emphasizes that for the effective functioning of the bank, credit risk should be perceived not only as the probability of a negative event and as a danger, but as an activity aimed at generating income. This vision of credit risk will ensure quality management at the initial stage of the bank's relationship with the client.

Keywords: credit risk, banking institution, credit, credit portfolio.

Постановка проблеми. Негативні наслідки фінансової кризи, політичної нестабільності, що суттєво послабили банківську систему України, виявили неготовність більшості банківських установ до оперативного та адекватного коригування кредитної політики в напрямку пошуку оптимального співвідношення між потребами клієнтів у кредитних ресурсах, ризиками кредитування, вимогами до забезпечення ліквідності, вимогами до забезпечення кредитних коштів суб'єктів господарювання реальними активами тощо. Процеси інтернаціоналізації та глобалізації на фінансовому ринку загострюють питання необхідності переоцінки ролі та місця управління кредитними ризиками банківських установ в загальній системі забезпечення їх фінансової стійкості. В той же час на сьогодні банки несуть значні втрати за відсутності ефективних систем управління ризиками, які б передбачали виявлення, кількісну оцінку ризику, постійний моніторинг та контроль за ризиком з використанням сучасних інструментів, що базуються на застосуванні систем раннього попередження. Незважаючи на вжиті банками заходи щодо зниження кредитного ризику в їх діяльності, залишається невирішеною проблема підвищення якості кредитних портфелів вітчизняних банків, що стримує кредитування економіки та негативно впливає на ефективність та стабільність банківської діяльності в контексті забезпечення прибутковості, ліквідності, надійності (мінімізації ризиків) та розвитку на інноваційних засадах. Це обумовлює необхідність переоцінки теоретико-методичних підходів управління кредитним ризиком для реалізації стратегічних та тактичних цілей забезпечення фінансової стійкості як окремої банківської установи, так і банківської системи в цілому.

Аналіз останніх досліджень. Питання визначення кредитного ризику, його попередження та вдосконалення заходів щодо запобігання розвитку негативного впливу кредитного ризику на сталість функціонування банку розглядаються на теоретичному й методичному рівнях у роботах таких вітчизняних

та закордонних учених-економістів: Ф. Алена, В. Буряка, О. Васюренка, Г. Великоіваненка, В. Вітлінського, В. Волохова, В. Глущенко, О. Дзюблюка, Х. Димакоса, Е. Карлетті, С. Козьменка, А. Лобанова, Г. Марковіца, О. Пернарівського, С. Прасолової, Л. Примостки, Т. Савченка, І. Сала, С. Себенояна, Дж. Синки, П. Страхана, А. Чугунова та інших. В той же час, не дивлячись на наукові здобутки та практичний досвід щодо кредитного ризик-менеджменту, низка питань все ще залишається невирішеною остаточно, а саме уточнення сутності поняття «кредитний ризик банку», дослідження ролі та місця управління кредитними ризиками банків в загальній системі забезпечення їх фінансової стійкості в умовах нестабільного зовнішнього середовища та на основі цього поглиблення теоретичних основ управління кредитним ризиком банку. Актуальність вирішення зазначених питань та їх практична значущість зумовили вибір теми статті та визначили її основну мету.

Метою статті є аналіз тенденцій і динаміки кредитного ринку та визначення проблем оцінки кредитного ризику вітчизняних банків в умовах непередбачливості зовнішнього середовища та обмеженості ресурсів для подолання наслідків реалізації даного ризику.

Виклад основного матеріалу. Кредитні операції займають центральне місце в операційній діяльності більшості банків та є одними з найбільш прибуткових у банківському бізнесі. На прибутковість банків суттєво впливає рівень кредитного ризику, оскільки від структури і якості кредитного портфеля залежить повне або часткове неповернення наданих позик, що в свою чергу неодмінно відобразиться на власному капіталі банків.

У межах даного дослідження необхідно, в першу чергу, визначитися з термінологічним змістом основного поняття «кредитний ризик». Різноманітні джерела економічної інформації подають багато визначень кредитного ризику. Деякі з них переплітаються і дублюються, а деякі вирізняються оригінальністю і нестандартністю підходу, однак єдиного підходу не існує, а тому понятійний апарат потребує докладного аналізу та уточнення.

Досліджуючи сутність кредитного ризику банківської установи доцільно також визначити його особливості (табл. 1).

Таблиця 1

Особливості кредитного ризику банківської установи

Особливість	Характеристика
Для банківської установи кредитний ризик має подвійний характер	оскільки кредитний ризик умовно можна поділити на кредитний ризик окремої активної операції і ризик, пов'язаний з управлінням портфелем активних операцій. Тому доцільно управляти кредитним ризиком банківської установи на двох рівнях – індивідуальному та портфельному.
Кредитний ризик тісно переплітається з іншими видами ризиків, що притаманні банківській діяльності	Наприклад, інфляційний ризик – у випадку якщо кредит видавався на довгостроковий період з фіксованою процентною ставкою; валютний ризик – у випадку, коли кредит був виданий в іноземній валюті; відсотковий ризик може виникати внаслідок розбалансованості активів та пасивів за строками та при видачі кредиту з плаваючою процентною ставкою; ринковий ризик – при зміні ринкової вартості забезпечення кредиту [1]
Кредитному ризику властива невизначеність наслідків	Кредитний ризик може призводити до непередбачуваних фінансових результатів, тобто він може супроводжуватися як суттєвими фінансовими втратами для банку, так і формуванням додаткових його доходів.
Кредитному ризику притаманна динамічність	Рівень кредитного ризику є завжди динамічним явищем, тому що на нього завжди впливають як об'єктивні так і суб'єктивні фактори, оскільки і кредитор, і позичальник здійснюють свою діяльність в економічному, соціальному, політичному динамічному середовищі.
Оцінка кредитного ризику майже завжди має суб'єктивний характер	Це пояснюється тим, що він визначається різним рівнем повноти та достовірності інформаційної бази, кваліфікації менеджерів банку, їх досвіду у сфері ризик-менеджменту та іншими факторами, що є специфічними для кожного конкретного виду активів

Таким чином, на основі проведеного аналізу визначень поняття «кредитний ризик банку», а також на підставі узагальнення його сутнісних характеристик та особливостей, доцільно сформулювати власне визначення кредитного ризику.

На нашу думку, під кредитним ризиком слід розуміти грошове вираження наслідків порушення позичальником взятих на себе зобов'язань перед кредитором, що виявляється у неможливості внаслідок дії зовнішніх та внутрішніх факторів дотримання графіку повернення наданої на тимчасовій і платній основі вартості у належних обсягах, що в результаті призводить до можливих втрат капіталу й надходжень та недоотримання кредитором запланованого рівня доходів від здійсненої операції.

Дане визначення «кредитного ризику» не лише узагальнює сучасні підходи до його трактування, дає змогу максимально врахувати його сутнісні ознаки, адже акцентує увагу на суб'єктах кредитних відносин (кредитор, позичальник) та об'єкті (вартість) кредитної операції; враховує грошове вираження реалізації кредитного ризику; вказує, що існує саме ймовірність порушення зобов'язань позичальником (як один із варіантів виникнення події); відмічає, що порушення умови повернення кредитних ресурсів може бути спричинене дією як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, що свідчить про можливість виникнення кредитного ризику як з вини позичальника, кредитора, так і внаслідок несприятливого впливу макроекономічної ситуації на їх діяльність; вказує, що невизначеність ситуації щодо функціонування контрагентів може лише погіршити очікуваний цільовий результат; звертає увагу на мету здійснення кредитної операції, а саме на отримання запланованого рівня доходу.

Розуміння останнього положення особливо важливе з практичної позиції, адже для ефективного функціонування банку кредитний ризик повинен сприйматись не тільки як ймовірність негативної події та як небезпека, а як діяльність, спрямована на отримання доходів. Таке бачення кредитного ризику забезпечить якісне управління ним на початковому етапі взаємовідносин банку з клієнтом, оскільки вся діяльність спрямовуватиметься на отримання доходу, а відтак перед здійсненням кредитної операції банківський працівник, з метою забезпечення зворотності кредитних коштів та отримання доходу, спрямовуватиме свої дії на визначення того, чи кредит відповідає вимогам кредитної політики банку та ретельніше оцінюватиме кредитоспроможність позичальника і ступінь ризику [2].

Згідно зі Звітом про фінансову стабільність НБУ, в якому представлена карта ризиків банківського сектору, кредитний ризик є одним з найвищим серед інших ключових ризиків банків, таких як прибутковості, достатності капіталу, валютний, ліквідності та юридичний. За останні 5 років спостерігається тенденція зменшення рівня кредитного ризику, який оцінювався національним регулятором у 10 балів за шкалою ризиків станом на грудень 2015 року, у 7 балів – на кінець 2016 року та 5 балів – у підсумку 2018 року, 3,8 балів – 2019 році. Це пояснюється, насамперед, тим що зростання рівня прибутковості корпорацій та доходів населення сповільнюється. Більшість компаній реального сектора зменшила боргове навантаження, але є ще багато фінансово слабких позичальників банків, які проводять реструктуризації. У роздрібному сегменті пом'якшуються стандарти кредитування. Подекуди практики оцінки ризиків за незабезпеченими споживчими кредитами є недостатньо консервативними [3].

Частка кредитного портфеля в активах вітчизняних банків, або коефіцієнт кредитної активності, протягом дослідженого періоду є високим (перевищує 60 %) та, як правило, має тенденцію до зростання, що свідчить про підвищення значимості кредитної діяльності банків та, водночас, і рівня кредитного ризику. Найвище значення даного показника (83,15 %) спостерігається у 2009 році, а найнижче – у 2000 році (59,29 %). Деяке зниження частки кредитного портфеля в активах почало відбуватися у 2010 році (79,67 %). Однак необхідно зазначити, що на сьогодні кредитна діяльність залишається однією з основних для банків, а тому обсяги кредитного портфеля суттєво не зменшуються.

Динаміку обсягів кредитів, наданих клієнтам, та активів банків в Україні протягом 2008–2019 років представлено на рис. 1, що дає підстави зробити висновки про поступальний розвиток та рівномірність нарощення активів банків. Незважаючи на зростання банківських активів у 2018-2019 роках спостерігається спад кредитної діяльності.

Основними причинами зростання кредитного ризику у вітчизняних банках є наступні події:

По-перше, вплив глобальних економічних дисбалансів, скрутні часи руйнівної кризи, девальвація національної валюти (української гривні) та зменшення реальних доходів населення. Якщо у 2008 році середньорічний курс гривні до долара був на рівні 6,74 грн/дол., то протягом 2010–2013 років він знаходився у межах 7,94-7,99 грн/дол, а відповідно у 2015 році піднявся до 21,84 грн/дол., 2017 рік – 26,59 грн/дол., 2018 рік – 28,06 грн/дол, у 2019 році – 25,8 грн/дол. [4].

По-друге, останні шість років відбувалося «очищення» вітчизняної банківської системи від фінансово слабких банківських установ. Так, починаючи з 2014 року було визнано неплатоспроможними та ліквідовано 105 банків (включно із злиттям) і станом на 01.01.2020 року в Україні діє 75 банків [5].

Рис. 1. Обсяги кредитів, наданих клієнтам та активів банків України у 2008–2018 роках

Джерело: систематизовано на основі [4]

По-третє, наслідки кривавої війни на Донбасі, анексія Криму у 2014 році, нестабільна політична та соціальна ситуація – це чинники, що оголили всі накопичені проблеми української банківської системи. Деякі банки почали відмовлятися повертати гроші і українцям, і регуляторів. Інші вже були не в змозі

виконувати нормативи та вимоги Національного банку. Були й такі, що залишилися без підтримки акціонерів, які просто втекли від проблем та зобов'язань перед вкладниками. Декілька банків опинилися на захопленій зовнішнім агресором території. Таким чином, банки опинилися у ситуації, коли частина кредитів перейшла у статус непрацюючих, що суттєво погіршило якість кредитного портфеля та зумовило необхідність формування додаткових резервів на покриття кредитних ризиків.

Важливими індикаторами рівня кредитного ризику в країні є частка власного капіталу, частка резервів під кредитні операції та частка простроченої заборгованості у кредитному портфелі банків України (рис. 2). Частка власного капіталу до кредитного портфеля банків характеризує якість кредитного портфеля з погляду його захищеності власним капіталом. Протягом 2008–2019 років у вітчизняній банківській системі не відбулося суттєвих стрибків зазначеного показника. Найбільше значення співвідношення власного капіталу та кредитного портфеля спостерігалось у 2013 році – 25,5 %, однак у 2014 році почало поступово знижуватися. Пов'язано це з випереджаючими темпами росту кредитного портфеля банків над темпами росту їх власного капіталу – наприклад у 2017 році кредитний портфель зріс на 40,89 %, в той час як капітал – на 19,35 %. У 2019 р. значення даного співвідношення покращилося (19,49 %) і досягло рівня 2011 р.

Рис. 2. Показники частки власного капіталу банків, частки резервів під кредитні операції та частки простроченої заборгованості у кредитному портфелі банків України у 2008–2019 роках

Джерело: систематизовано на основі [4]

Другим досить важливим індикаторами рівня кредитного ризику в країні є частка резервів під кредитні операції у кредитному портфелі банків, або коефіцієнт достатності резервів. Даний показник характеризує достатність резервів у разі непогашення кредитів і оптимальним значенням даного показника вважається 0,9–5 %. Протягом аналізованого періоду спостерігається тенденція до зростання зазначеного показника, що свідчить про підвищення кредитного ризику у банківському секторі, це насамперед пов'язано з погіршенням якості наданих кредитів, що спонукає банки до нарощення обсягів своїх резервів. У 2016 році показник різко зріс та склав 48,15% по банківській системі, що є доволі великим значенням, а на кінець 2019 року досяг максимуму за досліджений період – 95,1 %, що свідчить про низьку якість активів банків України.

У посткризовий період зміни показників на рис. 2 мають різнобічний характер та невтішну тенденцію – при різкому зменшенні забезпеченості позик капіталом спостерігаємо різкий стрибок простроченої заборгованості та резервів під кредитні операції – це свідчить про суттєве підвищення рівня кредитного ризику банків у порівнянні з до кризовим періодом. Частка простроченої заборгованості у кредитному портфелі банків є одним з ключових індикаторів кредитного ризику, який використовується для його аналізу усіма провідними країнами світу. Відповідно до вітчизняної практики простроченою є заборгованість, яка непогашена в термін, встановлений договором. В таблиці 1 представлені індикатори кредитного ризику банківської системи України у 2008–2018 роках. Рівень відображеної простроченої заборгованості на сьогодні залишається на найвищих історичних значеннях. Починаючи з 2015 року частка простроченої заборгованості у кредитному портфелі зростає майже в 2 рази порівняно з 2014 роком і дорівнювала 22,10 %, у 2018 р. вона вже досягла – 28,34 %, у 2019 р. – 28 %. Прострочена заборгованість по кредитах тягне за собою зростання кредитного ризику, а значить і збільшення резервів під кредитні операції, а це в свою чергу зменшує власний капітал банків.

Так, згідно змін до категоризації активів банків у зв'язку із набуттям чинності Постанови № 351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» від 30.06.2016 року [6] було запроваджено поняття «непрацюючі активи/кредити», яке є найбільш близьким до світової практики та підводить українську банківську систему до нових стандартів. Відмітимо, що поняття «простроченої» та «сумнівної» заборгованостей у вітчизняній практиці залишаються діючими. Непрацюючим кредитом (NPL) визначено такий кредит, за яким

прострочення боргу перевищує 90 днів (30 днів для банків-боржників), або менше ніж на 90 днів, проте відповідно до національних норм нагляду вважається, що обслуговування такого кредиту є «слабким» або «незадовільним», або за яким контрагент неспроможний забезпечити виконання зобов'язань без стягнення забезпечення.

Таблиця 1

Ключові індикатори кредитного ризику банківської системи України у 2008–2018 роках

Індикатор кредитного ризику банків	Рік											
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Частка кредитного портфеля в активах, %	80,10	83,15	79,67	77,20	61,60	62,56	66,35	80,50	80,07	77,73	82,29	52,13
Відношення власного капіталу до кредитного портфеля, %	16,08	18,45	19,47	19,10	24,51	24,10	16,95	10,27	12,13	15,54	13,85	19,49
Частка кредитів у іноз. вал. у кредитному портфелі, %	-	52,06	47,03	40,82	37,16	34,57	46,36	51,85	47,47	49,69	46,48	43,88
Частка простроченої заборгованості у кредитному портфелі, %	2,30	9,40	11,20	9,60	8,90	7,70	13,50	22,10	24,2	28,33	28,34	28,1
Частка непрацюючих кредитів у кредитному портфелі, %	-	-	-	-	-	-	-	-	-	54,54	52,85	48,36
Частка резервів під кредитні операції у кредитному портфелі, %	5,72	14,76	18,60	18,16	19,02	15,32	21,66	31,82	48,15	49,29	91,83	95,0
Частка резервів під кредитні операції у капіталі, %	35,60	80,00	95,57	95,03	77,62	63,55	127,81	309,8	391,31	317,22	372,76	488,9

Джерело: систематизовано за даними НБУ [3, 4]

Перехід вітчизняної банківської системи на міжнародну практику визначення непрацюючих кредитів і запровадження Національним банком України нових вимог до оцінки банками розміру кредитного ризику з активних банківських операцій дали можливість оцінити реальний рівень проблемних кредитів, виданих українськими банками. Результат виявився вражаючим: частка таких кредитів виявилася найбільшою у світовій практиці за всю історію спостережень. Також необхідно зазначити, що частка кредитів, прострочених більш як на 90 днів (тобто тих кредитів, надії на повернення яких невеликі), становить майже 80 % від усіх непрацюючих кредитів. І це при тому, що за рівнем кредитної активності населення Україна перебуває на одному з останніх місць у Європі: співвідношення таких кредитів до ВВП становить лише 3,6 %.

Зараз банки сформували достатній рівень резервів під NPLs та поступово скорочують частку проблемної заборгованості на балансі. Проте для НБУ важливо не допустити утворення нових дисбалансів та забезпечити здорову роботу системи. Для цього регулятор вимагає обов'язково враховувати аудитовану фінансову звітність великих боржників та груп при визначенні кредитного ризику, а також проводить безперервний моніторинг розрахунків кредитного ризику боржників і щорічне стрес-тестування найбільших позичальників банків [7].

З таблиці 1 видно, що показник непрацюючих кредитів перевищує суттєво частку простроченої заборгованості у кредитному портфелі. До обсягу непрацюючих кредитів включається загальний обсяг заборгованості, а не тільки прострочена сума, чим й обумовлюється зазначене перевищення. У 2017 році відбулося різке зростання частки непрацюючих кредитів, обумовлених тим, що до їх складу згідно з новою методологією було включено позабалансові зобов'язання з кредитування, а також визнанням ПриватБанком реальної якості кредитного портфеля після переходу в державну власність.

Необхідно також зазначити, що найбільший кредитний ризик приймають на себе державні банки, у яких сконцентровано приблизно 75 % NPLs сектору (близько 45 % припадає на Приватбанк). Націоналізація ПриватБанку ніби вирішила системну проблему, проте створила довгостроковий виклик, тому що частка держави у банківському секторі сягнула 56 % за чистими активами та 62 % за депозитами населення.

Згідно зі Звітом про фінансову стабільність НБУ у 2018 р. почалося відновлення платоспроможності корпоративного сектору та сектору домогосподарств, а тому оцінка кредитного ризику помірно поліпшилася. У 2019 році частка непрацюючих кредитів (NPLs) в Україні становила 48,4 % (85 % NPLs – це корпоративні борги) і хоча вона залишається вкрай високою, але поступово скорочується порівняно із 2018 року. Необхідно зазначити, що якість кредитних портфелів покращилась у банках усіх груп, окрім банків із російським капіталом. Основна причина – статистичний ефект від зростання кредитного портфеля. Це особливо помітно в сегменті фізичних осіб: у ньому за останні два роки частка NPL скоротилася на 17 в.п. до 42,6 %. Тим часом у корпоративному сегменті за цей період частка непрацюючих кредитів зменшилася лише на 2 в.п. до 54,9 %. У ньому обсяг кредитів зростав повільніше, зате було проведено значні реструктуризації держбанками. Вони визнали реструктуровані позики працюючими після того, як протягом півроку позичальники знову почали їх регулярно обслуговувати. Частка й обсяг NPLs значно зменшилися в іноземних банках: за два роки в топ-5 із них частка знизилася з 34,0 % до 14,3 %. Це доводить, що активна робота з недіючими кредитами дає хороший результат за відносно короткий період [7].

Сьогодні частка проблемних кредитів є все ще високою, проте не створює суттєвих ризиків для фінансового сектору, адже рівень їх покриття резервами перевищує 95%. Тому надалі непрацюючі кредити суттєво не впливатимуть на фінансові результати та капітал банків. Попри незначний прогрес, банки повинні й надалі позбуватися непрацюючих активів. У більшій мірі це стосується державних банків, на які припадає три чверті (разом із ПриватБанком) всіх проблемних кредитів. Найменша кількість проблемних кредитів зосереджена у банках з іноземним капіталом, крім російських. В останніх, непрацюючих кредитів стільки ж, скільки і в державних банках.

Важливим індикатором кредитного ризику є частка резервів під кредитні ризики у капіталі, який вказує на ступінь покриття власним капіталом банківських установ своїх сформованих резервів. В цілому зміни показників частки резервів у кредитному портфелі та капіталі банків протягом 2008–2019 років мають однакову тенденцію (рис. 3). Оскільки у 2014 році спостерігалось різке зниження якості кредитного портфеля банків, що потягнуло за собою стрімке зростання резервів під кредитні операції та суттєво зменшило власний капітал банків. Так, у 2014 році в 1,27 рази резерви перевищують обсяги капіталу, а у 2019 році – в 4,89 рази, що свідчить про високий рівень відтоку коштів з капіталу для потреб резервування банками та значне підвищення кредитного ризику банківської системи.

Рис. 3. Показник частки резервів під кредитні операції у кредитному портфелі та капіталу вітчизняних банків у 2008–2019 роках

Джерело: систематизовано за даними НБУ [4, 5]

Проаналізувавши фактичні значення нормативів кредитного ризику банківської системи України з 2008 року по 2019 рік, дійшли висновку, що до 2014 року усі показники не виходили за межі граничних величин (таблиця 2). Як видно з даних таблиці 2, фактичні значення нормативів Н7 (максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента) та Н8 (великих кредитних ризиків) нижчі нормативного. Так, за нормативного значення не більше 25% значення нормативу Н7 коливається в межах 17,61–23,04 %, а для Н8 за нормативного значення не більше 800% розміру регулятивного капіталу фактичний показник становив 105,0–364,15 %. Не дотримуються банківські установи лише норматив Н9 (максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами), який був введений замість Н9 та Н10 Постановою Правління НБУ від 8 червня 2015 року № 361. Лише на кінець 2015 та 2016 років норматив Н9 значно перевищував граничне значення, а вже у 2017–2019 роках – знаходився у рекомендованих межах. Отже, оцінка кредитного ризику на основі нормативів НБУ є недостатньо інформативною для оцінювання впливу кредитної діяльності на фінансову стійкість банків. Підтвердженням цього висновку є і той факт, що за останні десять років кількість банків зменшилась більше ніж удвічі.

Таблиця 2

Динаміка нормативів кредитного ризику банківської системи України у 2008–2019 роках

Норматив	Рік											
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), не більше ніж 25 %	23,04	21,56	21,04	20,8	22,10	22,3	22,01	22,78	21,48	20,49	19,83	17,61
Норматив великих кредитних ризиків (Н8), не більше 800 %	187,4	169,21	161,20	164,5	172,9	172,1	250,04	364,14	308,2	233,4	176,23	105,0
Максимальний обсяг кредитів, гарантій та поручительств наданих одному інсайдеру (Н9), не більше ніж 5 %	1,66	0,93	0,81	0,57	0,37	0,36	0,13	-	-	-	-	-
Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9), не більше ніж 25 %	-	-	-	-	-	-	-	31,19	36,72	19,94	10,41	7,02

Джерело: систематизовано за даними НБУ [8, 9]

З початку 2017 року набула чинності Постанова Правління НБУ № 351, згідно з якою банківська система перейшла на нові правила оцінки розміру кредитного ризику та категоризації активів.

На сьогодні рівень кредитного ризику банків в Україні має високі значення та перевищує оптимальні. Про це свідчить не тільки проведені розрахунки ключових індикаторів кредитного ризику, але й посилення вимог НБУ до розкриття інформації щодо кредитної діяльності банків. Так, окрім постанови №351 не варто залишати поза увагою прийняття НБУ постанови № 315 від 12.05.2015 року «Про затвердження Положення про визначення пов'язаних з банком осіб», яка вимагає надання інформації до національного регулятора згідно спеціальної форми про пов'язаних осіб, в т. ч. обсяги їх кредитування та заборгованості. Таким чином, підвищення прозорості розкриття банками своєї кредитної діяльності вказує на справжній рівень кредитного ризику у банківській системі.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що рівень кредитного ризику вітчизняного банківського сектору є надзвичайно високим та негативно впливає на стабільність функціонування усієї банківської системи та економіки країни в цілому. Причини такої ситуації у вітчизняній банківській системі різні, включаючи кризові явища в економіці, низьку платоспроможність населення, високий рівень реальної (ефективної) відсоткової ставки за кредитами, обслуговувати які під силу не кожному позичальникові, високий кредитний ризик, що вимагає від банків формувати додаткові резерви під такі кредити, а це, в свою чергу, зменшує власний капітал банків. Крім того, важливо розуміти, що наявність проблемних кредитів у банківській установі – це і значний ризик для вкладників цього банку, адже порушення графіка грошових надходжень від позичальників створює загрозу для регулярних виплат за депозитними операціями.

Висока частка NPLs – результат кредитної експансії минулих років, коли стандарти оцінювання платоспроможності позичальників були низькими, а права кредиторів недостатньо захищеними. Інша вагома причина – практика кредитування пов'язаних осіб, що припинили обслуговувати кредити під час кризи.

Таким чином, банкам слід активніше вирішувати питання проблемних кредитів, використовуючи при цьому механізми реструктуризації й списання боргу та інші методи оптимізації кредитного ризику. Серед основних факторів покращення якості кредитних портфелів вітчизняних банків у 2019 році можна виділити:

- зростання нового роздрібного кредитування (на близько 30 %); це покращило якість роздрібного портфеля – за 2019 рік частка непрацюючих кредитів у цьому сегменті зменшилася на 11,9 в.п. до 34,1 %;
- значні реструктуризації кредитного портфеля двома держбанками на суму понад 30 млрд грн за рахунок механізму добровільної фінансової реструктуризації; з урахуванням цих заходів державні банки (крім Приватбанку) скоротили частку непрацюючих кредитів з 55 % до 49 %;

– масштабна робота з очищення портфелів, здійснена іноземними банками шляхом продажу NPLs та списання за рахунок резервів; частка проблемних кредитів у банках іноземних банківських груп (крім російських) скоротилася з 23,1 % до 16 %;

– зміцнення національної валюти, що призвело до відповідного скорочення гривневого еквіваленту NPLs у іноземній валюті.

Попри незначний прогрес, банки повинні й надалі намагатися чим швидше позбуватися непрацюючих активів.

Підвищення прозорості розкриття банками своєї кредитної діяльності вказує на справжній рівень кредитного ризику у банківській системі. В таких умовах розвитку фінансового ринку виникає об'єктивна необхідність мінімізації та контролю кредитних ризиків не лише на мікро-, але й на макрорівні, оскільки реалізація кредитного ризику має системний характер, її неможливо забезпечити в межах окремої банківської установи.

Література

1. Вовчак О.Д. Поняття кредитного ризику в банківській системі України / О.Д. Вовчак, М.П. Онуфрієнко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип.8. – С. 171–174.
2. Активи та пасиви банків України за 2008-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://index.minfin.com.ua/banks/stat/active/>
3. Дзюблук О.В. Кредитний ризик і ефективність діяльності банку : монографія / О.В. Дзюблук, Л.М. Прийдун. – Тернопіль : ФОП Паляниця В.А., 2015. – 295 с.
4. Звіт про фінансову стабільність за грудень 2019 року. Карта ризиків банківського сектору. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2019-H2.pdf?v=4
5. Основні показники діяльності банків України за 2008–2019 роки. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1>
6. Причини і результати «великого банківського очищення». Спецпроект НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://badbanks.bank.gov.ua/>
7. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : постанова Правління НБУ від 30.06.2016 № 351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.
8. Рівень непрацюючих кредитів (NPLs). Національний банк України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl>
9. Значення економічних нормативів по системі банків України. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1>
10. Боднар О.А. Управління та засоби мінімізації кредитного ризику банку / О.А. Боднар, К.В. Тішечкіна // Modern Economics. – 2019. – № 15. – С. 21–26.

References

1. Vovchak O.D. Poniattia kredytnoho ryzyku v bankivskii systemi Ukrainy / O.D. Vovchak, M.P. Onufriienko // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. – 2014. – Vyp.8. – S. 171–174.
2. Aktyvy ta pasyvy bankiv Ukrainy za 2008-2020 roky [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://index.minfin.com.ua/banks/stat/active/>
3. Dziubliuk O.V. Kredytnyi ryzyk i efektyvnist diialnosti banku : monohrafiia / O.V. Dziubliuk, L.M. Pryidun. – Ternopil : FOP Palianytsia V.A., 2015. – 295 s.
4. Zvit pro finansovu stabilnist za hruđen 2019 roku. Karta ryzykiv bankivskoho sektoru. Natsionalnyi bank Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2019-H2.pdf?v=4
5. Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy za 2008–2019 roky. Natsionalnyi bank Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1>
6. Prychyny i rezultaty «velykoho bankivskoho ochyshchennia». Spetsproekt NBU [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://badbanks.bank.gov.ua/>
7. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy : postanova Pravlinnia NBU vid 30.06.2016 № 351 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.
8. Riven nepratsiuuyuchykh kredytiv (NPLs). Natsionalnyi bank Ukrainy. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl>
9. Znachennia ekonomichnykh normatyviv po systemi bankiv Ukrainy. Natsionalnyi bank Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1>
10. Bodnar O.A. Upravlinnia ta zasoby minimizatsii kredytnoho ryzyku banku / O.A. Bodnar, K.V. Tishechkina // Modern Economics. – 2019. – № 15. – S. 21–26.

Рецензія/Peer review : 22.01.2020

Надрукована/Printed : 12.03.2020
Рецензент : д. е. н., проф. Нижник В. М.